

صلى الله عليه وسلم

دانشکده اقتصاد، مدیریت و علوم اجتماعی
پایان نامه کارشناسی ارشد در رشته جمعیت شناسی

بررسی عوامل مرتبط با گرایش جوانان نورآباد ممسنی به مهاجرت

به کوشش:

گلناز شجاعیان (۹۰۰۲۲۱)

استاد راهنما:

عبدالعلی لهسایی زاده

تابستان ۱۳۹۲

به نام خدا

اظہار نامہ

اینجانب گلناز شجاعیان (۹۰۰۲۲۱) دانشجوی رشته علوم اجتماعی گرایش جمعیت شناسی دانشکده اقتصاد، مدیریت و علوم اجتماعی اظہار می‌کنم کہ این پایان نامہ حاصل پژوهش خودم بوده و در جاهایی کہ از منابع دیگران استفاده کردم، نشانی دقیق و مشخصات کامل آن را نوشته‌ام. همچنین اظہار می‌کنم کہ تحقیق و موضوع پایان نامہ‌ام تکراری نیست و تعهد می‌نمایم کہ بدون مجوز دانشگاه دستاوردهای آن را منتشر ننموده و یا در اختیار غیر قرار ندهم. کلیه حقوق این اثر مطابق با آیین نامہ مالکیت فکری و معنوی متعلق بہ دانشگاه شیراز است.

نام و نام خانوادگی: گلناز شجاعیان

تاریخ و امضاء: ۱۳۹۲/۰۷/۱۰

به نام خدا

بررسی عوامل مرتبط با گرایش جوانان نورآباد ممسنی به مهاجرت

به کوشش
گلناز شجاعیان

پایان نامه

ارائه شده به تحصیلات تکمیلی دانشگاه به عنوان بخشی از
فعالیت های تحصیلی لازم برای اخذ درجه کارشناسی ارشد

در رشته

جمعیت شناسی

از دانشگاه شیراز

شیراز

جمهوری اسلامی ایران

ارزیابی شده توسط کمیته پایان نامه با درجه:

دکتر عبدالعلی لهسایی زاده، استاد بخش جامعه شناسی (استاد راهنما)
دکتر ماهرخ رجبی، استادیار بخش جامعه شناسی (مشاور)
دکتر علی یار احمدی، استادیار بخش جامعه شناسی (داور)

تابستان ۱۳۹۲

تقدیم نامه

پروردگارا:

نه می‌توانم موهایشان را که در راه عزت من سفید شد، سیاه کنم و نه برای دست‌های پینه بسته‌شان که ثمره تلاش برای افتخار من است، مرهمی دارم. پس توفیقم ده که هر لحظه شکر گزارشان باشم و ثانیه‌های عمرم را در عصای دست بودن‌شان بگذرانم.

تقدیم به پدر و مادرم

مخواه که هر چه تو دوست داری، من همان را، به همان شدت، دوست داشته باشم. و هر چه من دوست دارم، به همان گونه، مورد دوست داشتن تو نیز باشد. میخواه که هر دو، یک آواز را بپسندیم. یک ساز را، یک کتاب را، یک طعم را، یک رنگ را و یک شیوه نگاه کردن را. میخواه که انتخاب‌مان یکی باشد، سلیقه مان یکی، و رویاهامان یکی. هم سفر بودن و هم هدف بودن، ابدأً به معنی شبیه بودن و شبیه شدن نیست. و شبیه شدن، دال بر کمال نیست. بلکه دلیل توقف است.

و تقدیم به همسرم

سپاس گزاری

با سپاس از سه وجود مقدس:
آنان که ناتوان شدند تا ما به توانایی برسیم...
موهایشان سپید شد تا ما روسفید شویم...
و عاشقانه سوختند تا گرمابخش وجود ما و روشنگر راهمان باشند...

پدرانمان

مادرانمان

و استادانمان.

چکیده

بررسی عوامل مرتبط با گرایش جوانان نورآباد ممسنی به مهاجرت

به کوشش:

گلناز شجاعیان

هدف از این مطالعه، بررسی عوامل مرتبط با گرایش جوانان نورآباد ممسنی به مهاجرت بوده است. در این تحقیق نظریه اورت. اس لی به عنوان چارچوب منتخب برگزیده شد. روش بررسی این مطالعه، پیمایش می باشد که در آن با کمک روش نمونه گیری تصادفی سیستماتیک، ۴۰۰ نفر از جوانان (۱۸ تا ۳۲ سال) نورآباد ممسنی انتخاب شدند. جمع آوری داده ها به وسیله تکمیل پرسشنامه توسط پاسخگویان انجام شد. شایان ذکر است که اعتبار پرسشنامه تحقیق از طریق ضریب آلفای کرونباخ مورد بررسی قرار گرفته است. با توجه به محاسبات صورت گرفته این ضریب به میزان ۰/۹۳ برآورد شده که از نظر بعد آماری قابل قبول است. بعد از اجرای پیمایش، داده های به دست آمده با استفاده از آمار توصیفی و استنباطی با نرم افزار SPSS مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. نتایج نشان داد که به طور کلی از بین متغیرهای ما، متغیر درآمد خانواده، مهاجرت فردی از خانواده، داشتن فامیل خارج از نورآباد، دافعه در مبدأ، دافعه اقتصادی در مبدأ، دافعه علمی - تحقیقاتی در مبدأ، دافعه فرهنگی - اجتماعی در مبدأ، جاذبه در مقصد، جاذبه اقتصادی در مقصد، جاذبه علمی - تحقیقاتی در مقصد و جاذبه فرهنگی - اجتماعی در مقصد با گرایش به مهاجرت رابطه معناداری داشته اند.

کلید واژگان: مهاجرت، جوانان، گرایش، دافعه در مبدأ، جاذبه در مقصد.

فهرست مطالب

عنوان.....	صفحه
فصل اول: کلیات	۱
۱-۱- مقدمه.....	۲
۲-۱- بیان مسئله.....	۴
۳-۱- اهمیت موضوع.....	۸
۴-۱- اهداف تحقیق.....	۱۰
۵-۱- سؤالات تحقیق.....	۱۱
فصل دوم: پیشینه تحقیق	۱۲
۱-۲- تحقیقات داخلی.....	۱۳
۲-۲- تحقیقات خارجی.....	۱۹
۳-۲- نقد و ارزیابی مطالعات پیشین.....	۲۴
۲-۳-۱- نقاط قوت تحقیقات پیشین.....	۲۴
۲-۳-۲- نقاط ضعف تحقیقات پیشین.....	۲۴
فصل سوم: مبانی نظری	۲۵
۱-۳- مروری بر نظریات موجود.....	۲۶
۱-۱-۳- نظریه کارکرد باوری.....	۲۶
۲-۱-۳- نظریه نوسازی.....	۲۸
۳-۱-۳- نظریه وابستگی.....	۲۸
۴-۱-۳- دیدگاه سیستمی.....	۳۰
۵-۱-۳- دیدگاه اقتصادی.....	۳۱

۳۲	۳-۱-۶- نظریه لاری ساستاد
۳۳	۳-۱-۷- مدل تودارو
۳۴	۳-۱-۸- مدل های جاذبه و دافعه
۳۴	۳-۱-۸-۱- مدل روانشتاین
۳۵	۳-۱-۸-۲- مدل اورت اس. لی
۳۷	۳-۱-۹- نظریه جاذبه و دافعه دوری توماس
۳۷	۳-۱-۱۰- نظریه نلم
۳۸	۳-۱-۱۱- دیدگاه اجتماعی مهاجرت
۳۹	۳-۲- چارچوب نظری
۴۰	۳-۳- مدل مفهومی و تجربی تحقیق
۴۱	۳-۴- فرضیات تحقیق
۴۳	فصل چهارم: روش شناسی
۴۴	۴-۱- روش و تکنیک تحقیق
۴۴	۴-۲- جامعه آماری
۴۵	۴-۳- روش نمونه گیری
۴۵	۴-۴- حجم نمونه
۴۶	۴-۵- ابزار جمع آوری داده ها
۴۶	۴-۶- تکنیک های آماری
۴۷	۴-۷- اعتبار و پایایی
۴۸	۴-۸- تعریف نظری و عملیاتی متغیر ها
۴۸	۴-۸-۱- متغیرهای مستقل
۵۰	۴-۸-۲- متغیر وابسته
۵۱	۴-۸-۳- تعریف عملیاتی متغیر وابسته
۵۲	فصل پنجم: تجزیه و تحلیل داده ها
۵۳	۵-۱- آمار توصیفی
۸۴	۵-۲- آمار استنباطی

فصل ششم: نتیجه گیری	۱۰۶
۱-۶- خلاصه و نتیجه گیری	۱۰۷
۲-۶- محدودیت تحقیق	۱۱۵
۳-۶- پیشنهادات	۱۱۵
منابع و مأخذ	۱۱۷
منابع فارسی	۱۱۷
منابع انگلیسی	۱۲۱
پرسشنامه	۱۲۶

فهرست جداول

صفحه

عنوان

جداول آمار توصیفی

جدول ۱. توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب گروه های سنی	۵۳
جدول ۲. توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب جنس	۵۴
جدول ۳. توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب میزان تحصیلات	۵۴
جدول ۴. توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب میزان تحصیلات پدر	۵۵
جدول ۵. توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب میزان تحصیلات مادر	۵۶
جدول ۶. توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب میزان شغل پدر	۵۷
جدول ۷. توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب میزان شغل مادر	۵۷
جدول ۸. توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب وضعیت تأهل	۵۸
جدول ۹. توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب تعداد فرزند	۵۸
جدول ۱۰. توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب چندمین فرزند خانواده بودن	۵۹
جدول ۱۱. توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب قومیت	۵۹
جدول ۱۲. توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب محل تولد	۶۰
جدول ۱۳. توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب طبقه اجتماعی	۶۱
جدول ۱۴. توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب وضعیت اشتغال	۶۱
جدول ۱۵. توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب میزان درآمد به تومان	۶۲
جدول ۱۶. توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب درآمد خانواده به تومان	۶۲
جدول ۱۷. توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب مهاجرت فردی از خانواده	۶۳
جدول ۱۸. توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب مهاجرت چه فردی از خانواده	۶۳
جدول ۱۹. توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب داشتن فامیل خارج از نورآباد	۶۴
جدول ۲۰. توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب داشتن تماس با فامیل در طول ماه گذشته	۶۴
جدول ۲۱. توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب داشتن دوست یا آشنا	۶۵
جدول ۲۲. توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب داشتن تماس با دوست خارج از نورآباد	۶۵

- یا آشنا در طول ماه گذشته ۶۵
- جدول ۲۳. توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب تمایل به مهاجرت ۶۶
- جدول ۲۴. توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب مهاجرت به کجا ۶۷
- جدول ۲۵. توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب میزان استفاده از رسانه
در طول هفته ۶۸
- جدول ۲۶. توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب گویه های مرتبط با
دافعه اقتصادی ۶۹
- جدول ۲۷. توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب گویه های مرتبط با
دافعه علمی - تحقیقاتی ۷۲
- جدول ۲۸. توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب گویه های مرتبط
با دافعه فرهنگی - اجتماعی ۷۴
- جدول ۲۹. توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب گویه های مرتبط با
جاذبه اقتصادی ۷۵
- جدول ۳۰. توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب گویه های مرتبط با
جاذبه علمی - تحقیقاتی ۷۸
- جدول ۳۱. توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب گویه های مرتبط
با جاذبه فرهنگی - اجتماعی ۸۰
- جدول ۳۲. توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب گویه های مرتبط
با گرایش جوانان به مهاجرت ۸۳

جداول آمار استنباطی

- جدول ۱. همبستگی سن و گرایش جوانان به مهاجرت ۸۴
- جدول ۲. آزمون تفاوت میانگین نمره پاسخگویان بین جنس و گرایش به مهاجرت ۸۵
- جدول ۳. آزمون تحلیل واریانس بین وضعیت تأهل و گرایش جوانان به مهاجرت ۸۵
- جدول ۴. همبستگی تحصیلات پاسخگو و گرایش جوانان به مهاجرت ۸۶
- جدول ۵. آزمون تحلیل واریانس بین وضعیت اشتغال و گرایش جوانان به مهاجرت ۸۶
- جدول ۶. همبستگی درآمد پاسخگو و گرایش جوانان به مهاجرت ۸۷
- جدول ۷. آزمون تحلیل واریانس بین محل تولد و گرایش جوانان به مهاجرت ۸۷

- جدول ۸. آزمون تفاوت میانگین بین قومیت و گرایش جوانان به مهاجرت ۸۸
- جدول ۹. آزمون تحلیل واریانس بین طبقه اجتماعی و گرایش جوانان به مهاجرت ۸۸
- جدول ۱۰. همبستگی تحصیلات پدر و گرایش جوانان به مهاجرت ۸۹
- جدول ۱۱. همبستگی تحصیلات مادر و گرایش جوانان به مهاجرت ۸۹
- جدول ۱۲. آزمون تحلیل واریانس بین شغل پدر و گرایش جوانان به مهاجرت ۹۰
- جدول ۱۳. آزمون تحلیل واریانس بین شغل مادر و گرایش جوانان به مهاجرت ۹۱
- جدول ۱۴. همبستگی درآمد خانواده و گرایش جوانان به مهاجرت ۹۱
- جدول ۱۵. همبستگی تحصیلات تعداد فرزندان خانواده و گرایش جوانان به مهاجرت ۹۲
- جدول ۱۶. آزمون تفاوت میانگین مهاجرت کسی از خانواده پاسخگو و گرایش جوانان
به مهاجرت ۹۲
- جدول ۱۷. آزمون تفاوت میانگین بین داشتن فامیل خارج از نورآباد و گرایش جوانان
به مهاجرت ۹۳
- جدول ۱۸. آزمون تفاوت میانگین بین داشتن دوست یا آشنا خارج از
نورآباد و گرایش جوانان به مهاجرت ۹۴
- جدول ۱۹. همبستگی استفاده از رسانه و گرایش جوانان به مهاجرت ۹۴
- جدول ۲۰. همبستگی دافعه در مبدأ و گرایش جوانان به مهاجرت ۹۵
- جدول ۲۱. همبستگی دافعه اقتصادی و گرایش جوانان به مهاجرت ۹۵
- جدول ۲۲. همبستگی دافعه علمی - تحقیقاتی و گرایش جوانان به مهاجرت ۹۶
- جدول ۲۳. همبستگی دافعه فرهنگی - اجتماعی و گرایش جوانان به مهاجرت ۹۶
- جدول ۲۴. همبستگی جاذبه در مقصد و گرایش جوانان به مهاجرت ۹۷
- جدول ۲۵. همبستگی جاذبه اقتصادی و گرایش جوانان به مهاجرت ۹۷
- جدول ۲۶. همبستگی جاذبه علمی - تحقیقاتی و گرایش جوانان به مهاجرت ۹۸
- جدول ۲۷. همبستگی جاذبه فرهنگی - اجتماعی و گرایش جوانان به مهاجرت ۹۹
- جدول ۲۸. عناصر اصلی تحلیل چند متغیره به روش گام به گام برای پیش بینی
متغیر وابسته ۱۰۱
- جدول ۲۹. عناصر اصلی تحلیل چند متغیره به روش گام به گام برای پیش بینی
متغیر وابسته ۱۰۴

فصل اول

کلیّات

۱- کلیات

۱-۱- مقدمه

انسان جالب‌ترین، عجیب‌ترین و کاراترین مخلوقی است که طی هزاره‌ها به مدد قدرت تخیل، شعور و چاره‌اندیشی‌ها و مشکل‌گشایی‌های خود، دروازه‌های تاریخ را پشت سر گذاشته است و از عصر یخبندان در چهارصد هزار سال پیش در غارها تا دروازه فرا اینترنتی امروز تاخته است. در عمر چهار میلیارد ساله کره زمین به گفته پروفیسور برونوفسکی، از زمان پیدایش انسان اولیه تا عصر ما، مهاجرت، در مراحل مختلف تکامل آدمی نقشی زندگی‌ساز و تمدن‌پرداز داشته است (یگانگی، ۱۳۸۱: ۴۳)

تاریخ جمعیت جوامع، گویای تحرک و جابه‌جایی انسان‌ها از محلی به محل دیگر بوده که این مسأله، از اولین روزهای زندگی بشر در کره خاکی وجود داشته است. اولین محرک بشر برای مهاجرت، عامل دستیابی به غذا و ژئوپلیتیک تغذیه بوده است. بعد از ساکن شدن انسان و حل مشکل تغذیه، عواملی نظیر جنگ، فاجعه‌های بزرگ طبیعی و فرار از فشارهای سیاسی و مذهبی محرک مهاجرت بوده اند (رشنو، ۱۳۸۲: ۵۱).

برخی پژوهشگران ایرانی عقیده دارند واژه کوچ بیانگر جابه‌جایی منظم و ادواری عشایر و ایلات و واژه مهاجرت گویای تغییر مکان مردم یکجانشین و سکونت‌گزیده است. بنابراین جابه‌جایی از روستا به روستا، از شهر به شهر و از روستا به شهر را باید "مهاجرت" نامید. حتی بعضی می‌گویند کوچ، جابه‌جایی منظمی است که رفت و برگشت دارد در حالی که در مهاجرت حرکت برگشتی مطرح نیست. از این رو باید بین کوچ و مهاجرت تفاوت قایل شد، در حالی که چنین نیست و تفاوت واژه کوچ و مهاجرت فقط این است که یکی فارسی و دیگری عربی است (اوبرای^۱، ۱۳۷۰: ۶).

---

1. Oberai

مهاجرت یکی از چهار عامل اصلی تغییر و تحولات جمعیت است، و به دلیل ماهیت خود میتواند علاوه بر تغییرات دراز مدت و طولانی، آثار سریع و کوتاه مدتی را نیز در تعداد و ساختار جمعیت ایجاد کند، و تعادل و عدم تعادل‌هایی را در جمعیت‌های تحت تأثیر خود، به وجود آورد. مهاجرت پدیده خاصی است که به اشکال مختلفی، جنس و گروه‌های سنی، پیروان مذهب، فعالان سیاسی، اقلیت‌های قومی، دارندگان تخصص، ثروت و مهارت را تحت تأثیر قرار می‌دهد. در مواردی نیز به شکل عام و همگانی ظاهر می‌شود و به همین دلیل آثار و پیامدهای متعدد و گوناگونی را بر جای می‌گذارد (زنجانی، ۱۳۸۰: ۵).

مهاجرت، آثار آن بر توسعه و بالعکس اثرات متقابل سیاست‌های توسعه بر مهاجرت، موضوعاتی در خور اهمیت اند. صرف نظر از عوامل اتفاقی و مقطعی چون جنگ، بررسی علل و آثار کوچ که در گذشته به عنوان فرآیندی مطلوب در زندگی فردی و اجتماعی تلقی می‌شده است، اینک با توجه به مشکلات ناشی از این پدیده و تجربیات حاصل طی دو دهه اخیر در کشورهای در حال توسعه، از جمله آثار منفی آن بر اشتغال، توزیع جمعیت و سرمایه گذاری، ضرورتی دیگر می‌یابد (او برای، ۱۳۷۰: ۳).

اثر مهاجرت در فرآیند توسعه، از فشار آشکار آن بر بیکاری شهری و کم‌کاری فراتر می‌رود و به زمینه‌های دیگر کشیده می‌شود. در واقع، اهمیت پدیده مهاجرت در اکثر کشورهای در حال توسعه الزاماً در خود فرآیند یا حتی اثر آن در تخصیص منابع انسانی میان بخش‌های اقتصادی نیست. بلکه اثر آن بر رشد اقتصادی به طور کلی و آثار خاص آن بر چگونگی این رشد و وضعیت توزیع آن است که در سال‌های اخیر تحقیقات در زمینه مهاجرت را اهمیت بیشتری داده است (تودارو، ۱۳۶۷: ۶).

پدیده مهاجرت برای ایرانیان پدیده غریبی نیست و در گذشته دور و نزدیک، به سبب تلاطم‌های نظامی و سیاسی، بسیار رخ نموده است، اما مسئله مهاجرت ایرانیان در گرماگرم انقلاب اسلامی و در سال‌های پس از آن شکل دیگری یافت و خواه ناخواه، تحولات گسترده و افزایش ارتباطات و آسان شدن سفرها در این مسئله بسیار مؤثر افتاد (اخوان کاظمی، ۱۳۸۳: ۸۵).
به دلیل ماهیت مهاجرت و اینکه پدیده‌ای بین رشته‌ای است، صاحب نظران مختلف بنا به حوزه تخصصی و زمینه کاری خود، تعاریف متعددی از آن عرضه کرده اند. امانی و دیگران در

لغت‌نامه جمعیت‌شناسی، در تعریف مهاجرت آورده‌اند که: "مهاجرت شکلی از تحرک جغرافیایی یا مکانی است که بین دو واحد جغرافیایی صورت می‌گیرد. این تحرک جغرافیایی، تغییر اقامتگاه از مبدأ یا محل سکونت به مقصد یا محل ورود است که به این نوع مهاجرت، مهاجرت دائم می‌گویند که باید آن را از اشکال دیگر حرکت که متضمن تغییر دائمی محل اقامت نیست تفکیک کرد" (امانی و دیگران، ۱۳۵۴: ۷۱).

لهسایی زاده مهاجرت را حرکت بالنسبه دائمی جمعی می‌داند به نام مهاجر از یک مکان به مکان دیگر، که مقدم بر آن، مهاجران بر اساس سلسله مراتبی از ارزش‌ها یا هدف‌های با ارزش تصمیم می‌گیرند و نتیجه این حرکت، تغییراتی در نظام کنش متقابل مهاجران است (لهسایی زاده، ۱۳۶۸: ۳۴). مهم‌ترین جنبه‌ای که برای تشخیص مهاجرت از انواع دیگر تحرک اجتماعی به کار می‌رود تغییر اقامتگاه است، زیرا بسیاری از تحرک‌ها با تغییر اقامتگاه همراه نیستند، پس نمی‌توانند مهاجرت محسوب شوند (رشنو، ۱۳۸۲: ۵۳). این پدیده دارای انواع مختلفی است که عبارتند از مهاجرت داخلی یا بین‌المللی، اجباری یا اختیاری، فردی یا گروهی، قانونی یا غیر قانونی و دائمی یا موقتی (جواهری و سراج زاده، ۱۳۸۴: ۵۸).

۱-۲- بیان مسئله

پدیده مهاجرت یکی از موضوعات اصلی مورد بحث جامعه‌شناسان است. شاید بتوان گفت که از ابتدای ظهور جامعه‌شناسی در قرن نوزدهم، بحث در مورد مهاجرت ذهن جامعه‌شناسان را به خود مشغول کرده است. جامعه‌شناسان کلاسیک به طور مستقیم یا غیر مستقیم مسائلی را در مورد پدیده مهاجرت خاطر نشان کرده‌اند که امروزه مبانی اندیشمندی نظریات جامعه‌شناسی مهاجرت را تشکیل می‌دهند. با پیشرفت جامعه‌شناسی و تخصصی شدن آن، امروزه در جامعه‌شناسی زمینه‌ای خاص به تجزیه و تحلیل نظری و عملی پدیده مهاجرت اختصاص داده شده است (لهسایی زاده، ۱۳۶۸: ۱۱).

سؤال اصلی جامعه‌شناسی درباره مهاجرت این است که چرا مهاجرت اتفاق می‌افتد و چطور در طول زمان ادامه می‌یابد؟ اکثر جامعه‌شناسان بر مقصد مهاجرت یا جامعه مهاجر پذیر تمرکز

داشته‌اند. برخی جامعه‌شناسان به علل مهاجرت علاقمندند و به عواملی مانند سرمایه اجتماعی، بازار کار و برخی متغیرهای نهادی و ساختاری اشاره کرده‌اند (Brettel and Hollifield، 2000 :4).

بررسی تاریخ توسعه کشورهای پیشرفته نشان می‌دهد، سرمایه انسانی نقش مهمی در فرآیند پیشرفت آن‌ها داشته و یقیناً جامعه صنعتی، توسعه اقتصادی و پیشرفت تکنولوژیکی خود را مرهون وجود سرمایه انسانی می‌داند. ملل در حال توسعه نیز جهت گذار از عقب ماندگی و رسیدن به مراحل از توسعه، ناگزیر از تقبل هزینه در ایجاد سرمایه انسانی و توسعه دانش فنی به منظور مشابه سازی تکنولوژی وارداتی، تطبیق و ارتقای سطح ابزار فنی وارداتی و سایر اجزای تکنولوژی در جوامع خود هستند. بنابراین انتقال و توسعه تکنولوژی، در گرو منابع و سرمایه انسانی مورد نیاز است و جوامع توسعه نیافته به منظور بسط فعالیت‌های اقتصادی، چاره‌ای جز توجه به محوری کردن تولید و تشکیل سرمایه انسانی مورد نیاز خود ندارند. مهم‌ترین موضوع در تغییرات تکنولوژی این است که "ذخایر سرمایه انسانی" تعیین کننده‌ترین عامل در نرخ رشد اقتصادی است. ذخیره کمتر و اندک این نوع سرمایه، تحقق اهداف اقتصادی را ناممکن می‌سازد (شاه آبادی، ۱۳۸۸: ۳۶).

جوانان از سرمایه‌های انسانی مهم هر کشور بوده و موتور محرک و قوای اصلی نیروی انسانی فعال را تشکیل می‌دهند. سرمایه‌گذاری‌های خرد و کلان کشور عمدتاً روی این قشر از جامعه انجام می‌شود و رسیدن به توسعه همه جانبه و پایدار، با اتکا به این قشر امکان‌پذیر است (شهید زاده، ۱۳۷۰: ۱).

اما مقوله‌ای که در دهه‌های اخیر در رابطه با سرمایه انسانی مورد توجه سیاست‌گذاران اقتصادی قرار گرفته "مهاجرت" است. کوچ کردن همواره یکی از راه‌هایی است که به انسان در تلاش خود برای سازگاری با محیط و فائق آمدن بر دشواری‌ها کمک کرده است. اما اگر جریان مهاجرت در طول تاریخ به عنوان یک وسیله تنظیم خود به خودی منابع و موجودات تلقی می‌شده است، در ربع آخر قرن بیستم، جنبه‌های منفی و مخرب آن نیز آشکار شده است (تودارو^۱، ۱۳۶۷: ۴).

---

1. Todaro

مهاجرت به عنوان یک پدیده اجتماعی، از مسائل مهم و قابل تأمل در کشورهای جهان سوم و در حال توسعه به شمار می رود و از آنجایی که این پدیده در بسیاری موارد از حالت طبیعی و عادی خود خارج می شود، تبدیل به یک مسئله برای چنین جوامعی می گردد. مهاجرت های بی رویه دارای زمینه ها و عوامل متعددی هستند که آن ها را در قالب متغیرهای فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی و جمعیتی می توان احصاء نمود. در این رابطه، متغیرهایی مانند سوء مدیریت و سیاست های ناصحیح و غیر منطقی و برنامه ریزی های نادرست قابل مطالعه هستند. مهاجرت های غیر متعارف و لجام گسیخته دارای آثار، نتایج و پیامدهای منفی و خطرناکی هستند که در برخی موارد می توانند تهدید کننده سلامت اجتماعی و امنیت ملی بوده و دارای عوارض فرهنگی، اجتماعی و امنیتی باشند (سازمان ملی جوانان، ۱۳۸۱: ۴).

در همه کشورهای جهان سوم، مهاجرت همواره از نواحی کم توسعه به نواحی توسعه یافته داخلی که در آن ها سرمایه گذاری های بیشتری صورت گرفته است عملی می شود. این وضع به کم رشدی نواحی مهاجر فرست سرعت می بخشد و شکاف چشم گیری میان نواحی توسعه یافته و کم توسعه در داخل کشور ها به وجود می آورد. همچنین مهاجرت نیروی انسانی فعال به ویژه سنین ۲۰ تا ۲۹ سال، عقب ماندگی حوزه های مهاجر فرست را تشدید می کند و آن ها را از یک جریان طبیعی توسعه باز می دارد (شکویی، ۱۳۶۹: ۱۷۹).

موضوع مهاجرت به دنبال انقلاب صنعتی در اروپا به دلیل تحولات شگرف اقتصادی- اجتماعی در جوامع آن دیار به عنوان یک مشکل اجتماعی سر برآورد. اما در کشورهای جهان سوم به دلیل رشد سریع جمعیت از یک سو و توزیع نابرابر امکانات، رشد اقتصادی کند و نامتوازن از سوی دیگر، امواج مهاجرت انسان ها چه از روستاها به شهرها و چه از شهرهای کوچک به شهرهای بزرگ به عنوان یک مشکل اساسی بروز نمود (حاج حسینی، ۱۳۸۵: ۳۶).

این پدیده از جمله پدیده های شایان توجه و مهم در کشورهای مختلف جهان به ویژه کشورهای جهان سوم و در حال توسعه به شمار می رود. رشد روزافزون جمعیت و گسترش سریع و غیر عادی پدیده شهرنشینی و پیدایش کلان شهرها امروزه به مثابه مسئله ای برای کشورهای در حال توسعه مطرح است و پیامدهای قابل تأمل و مسئله سازی مانند خالی شدن روستاها از ساکنان، حاشیه نشینی، رشد و گسترش ناهنجاری های روانی- اجتماعی و پدیده

هایی مانند بزهکاری، سرقت، قتل، خودکشی و انواع ناهنجاری‌های اجتماعی را در بر دارد. پدیده مهاجرت در اشکال مهاجرت از روستا به شهرها، از شهرها به شهرهای بزرگ و در برخی موارد از شهرها به روستا و مهاجرت مغزها و نخبگان علمی و فرهنگی، خسارت جبران ناپذیری بر روند توسعه کشور وارد می‌کند (سازمان ملی جوانان، ۱۳۸۱: ۱).

پدیده مهاجرت هم در کشورهای توسعه یافته و هم در کشورهای در حال توسعه وجود دارد، لیکن نوع و ماهیت این مهاجرت‌ها متفاوت است. جز در مورد مهاجرت‌های اجباری که در اثر مسائل سیاسی یا حوادث طبیعی صورت می‌گیرد، تمامی شواهد و مدارک حاکی از آن است که جوانان بیش از دیگر گروه‌های سنی، تن به مهاجرت می‌دهند و در طولانی مدت با مهاجرت آنان ممکن است تولید نسل در جامعه کاهش یابد (قاسمی سیانی، ۱۳۸۸: ۱۴۶).

بررسی‌های داخلی و خارجی انجام شده در مورد مهاجرت به خصوص مهاجرت از روستا به شهر نشان می‌دهد که تمایل و تصمیم‌گیری برای مهاجرت به سن بستگی دارد. افراد ۱۵ تا ۳۰ ساله در جریان مهاجرت سهم عمده را دارند (علی بیگی و همکاران، ۱۳۸۸: ۳۹). طبق نتایج سرشماری سال ۱۳۸۵، بیشترین مهاجران در سنین ۲۰ تا ۲۴ سال (۲۴۳۸۲۴۰ نفر) هستند و سپس گروه‌های سنی ۲۵ تا ۲۹ ساله (۲۰۶۴۵۴۱ نفر) و ۱۵ تا ۱۹ ساله (۱۴۱۵۳۳۳ نفر) قرار دارند (سرشماری، ۱۳۸۵).

طبق آمار به دست آمده بیشتر مهاجرت‌ها به علت کمبودهای اقتصادی انجام گرفته است. البته ازدواج نیز نقشی در جابه‌جایی‌ها داشته است که در حقیقت مهاجرت را به صورت یک پدیده خانوادگی جلوه‌گر می‌کند. تحصیل نیز در مجموع، یک صدم از مهاجرت‌های داخلی را سبب شده است. با این حال عامل اقتصادی یکی از مهم‌ترین عوامل مؤثر در مهاجرت است که از جمله مهم‌ترین اجزاء تشکیل دهنده این عامل عبارتند از: رکود اقتصادی در یک کشور، بیکاری و نابرابری طبقات درآمدی که بیشترین ریشه‌هایش را باید در عامل انحصار اقتصادی جستجو نمود (لهسانی زاده، ۱۳۷۳: ۲۹).